

LIBERAL BARIŞ MODELLERİNDE “BARIŞ” VE ÇATIŞMANIN DÖNÜŞTÜRÜLMESİ

Yusuf ÇINAR*

Öz

Soğuk Savaşın sona ermesiyle uluslararası arenada artan barışçıl ve iyimser havanın etkisiyle demokrasi ile yönetilen ülkelerin birbirleriyle savaşmayacağı tezini yani *Ebedi Barış* yeniden gündeme getirdi. Liberal barış teorisi Kant'ın "*Ebedi Barış*" adlı eserinde vurguladığı cumhuriyet rejimine (demokrasiye) sahip devletlerin halkın rızasıyla hareket edecekleri ve bundan dolayı "savaş"ın zorunlu bir ihtiyaç olmadığı sürece araç olarak kullanılmayacağı fikrine dayanır. Bu makalenin amacı liberal barış teorisinden hareketle, liberal barış modellerini inceleyerek, liberal barışın çatışmanın dönüşümü üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Ayrıca bu makale, liberal barış modellerini ele alarak barış inşası kavramının liberal barış modellerinin bir ürünü olup olmadığını sorgulamaktadır. Bunun yanında bu çalışmada barış inşası kavramının liberal barış modelleri içerisinde gelişimi ele alınmakta ve "çatışma sonrası yapılanma" kavramının barış inşası kavramı yerine ikame bir kavram olup olmadığı tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Liberal Barış Modelleri, Barış İnşası, Çatışma Sonrası Yapılanma.

THE TRANSFORMATION OF PEACE AND CONFLICT IN LIBERAL PEACE MODELS

Abstract

With the end of the Cold War, the thesis of *perpetual peace* that claiming democracies do not fight each other, reshaped the agenda as a result of a peaceful and optimistic understanding international relations. The Liberal Peace Theory is based on the idea which was emphasized in the work of Kant "*Eternal Peace*" that the states having a republic regime (i.e. democracy) will move with the consent of people and hence the war cannot be used as a tool as long as it is not necessity. The purpose of this article is to reveal the effect of liberal peace on the transformation of conflict by examining the models of liberal peace through liberal peace theories. In addition, this article questions whether the concept of "peace building" is a product of the liberal peace models. Furthermore, this study examines the development of the concept of "peace building" in the liberal peace models, and discusses whether the concept of "post-conflict building" is a substitutional concept for the term of "peace-building".

Keywords: Liberal Peace Models, Peace-Building, Post-Conflict Building.

GİRİŞ

Etnik sorunlar, günümüz dünyasında yaşanan çatışma türlerinden birisidir. Etnik sorunların çoğu "ulus inşası" ve ulus devlet paradigması ile yakından ilgilidir. Liberal barış inşası, demokrasinin gerekli fonksiyonlarını yerine getirmesi ve serbest piyasa ekonomisinin işler hale gelmesiyle sorunların çözüleceği iddiasında bulunmaktadır. Savaşların sebebi konusunda neo realist perspektif, sistemin rolünü daha ön plana koyarken, liberaller ise savaşın sebepleri hususunda devlet düzeyi, başka bir ifade ile devletin içyapısı yani rejim üzerine odaklanmaktadır. Öyle ki demokratik rejimlerin birbiri ile savaşmayacağını iddia etmektedir. Realistler ise, devletlere yönelik tehditler dolayısıyla savaşların kaçınılmaz olduğunda ısrar etmekte fakat iç savaşların sebeplerini açıklama konusunda yetersiz kalmaktadır. Bu bağlamda liberal barış teorisi, sadece savaşları sonlandıracak bir araç değil ayrıca iç savaşları da önleyecek bir mekanizma önermektedir. Bu makalenin amacı, liberal barış teorisinden

* Dr., Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, ycinar86@hotmail.com.

hareketle liberal barış modellerini inceleyerek liberal barışın çatışmanın dönüşümü üzerindeki etkisini ortaya koymaktır.

Bu makale iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde liberal barış teorisi ve liberal barış modelleri üzerinde durulacaktır. Kısaca bu bölümde, ulus-devlet inşa süreci ve güvenlik arasındaki ilişkiden hareketle etno-dinsel çatışmaların çıkış sebepleri tartışılarak liberal barış teorisi üzerinde durulacaktır. İkinci bölüm, çatışma sonrası yapılanma yani barış inşası ve çatışma sonrası dönüşüm ele alınmakla birlikte ABD’de hazırlanan bir barış İnşası taslağından hareketle barış inşası sürecinin kurumsallaşma aşamaları üzerinde durulacaktır.

1. LİBERAL BARIŞ TEORİSİ VE LİBERAL BARIŞ MODELLERİ

Otuz yıl savaşları sonucunda “devlet”, iktidar mücadelesini kazanarak, atomize aktörler karşısında egemenlik boyutuyla kendisine ayrıcalıklı bir alan açmıştır. Avrupa’da meydana gelen dinler arası mücadele, ulus devletin yayılmasına aracılık etmekle birlikte, mezhepler arası mücadele, devletler üzerinde dinin etkisinin sorgulanmasına da sebep olmuştur (Özcan ve Çınar, 2014: 62). Dini temsilcilerin devlet yöneticilerini belirleme kapasitesinin Westphalia Barışı ile zayıflaması, devletin kendine münhasır yetkilerle daha rahat hareket etmesini sağlamıştır. Öyle ki devlet kendi ulusunu inşa etme, kendi dini söylemini belirleme noktasına gelmiştir (Ulusal kiliseler kurulmuştur). Devletin kendini güvende hissetmesi veya güvende hissetmemesi güvenlik kaygılarının hangi korkular üzerine inşa edildiği ile de yakından alakalı bir hale dönüşmüştür. Güvenlik, devlet yöneticileri için kırmızı çizgileri ifade etmekte kullanılırken, bir bakıma devletin eylemlerini de meşrulaştıracak kuralları ihlal edecek eylemleri; cezalandıracak disiplin kurallarını da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda Foucault’un da vurguladığı gibi güvenlik belli bir mekânda gerçekleşmektedir. Başka bir ifade ile hükümlerlik bir toprağın sınırları içinde uygulanırken, disiplin bireylerin bedenleri üzerinde tatbik edilmektedir, güvenlik ise bir mekânda yaşayan nüfusun tamamı üzerinde uygulanmaktadır (Fucaoult, 2014: 12). Bu çerçevede, egemenlik-ceza-güvenlik kavramları birbirlerini besleyen özel bir yapıyı anlatmaktadır.

Modern ulus devlet bağlamında, devlet denilen soyut yapının, kurallar ile kendini somutlaştırdığı ve cezalar aracılığıyla vatandaşlar üzerinde egemenlik tahsis ettiği iddia edilebilir. Ulus devletin bu döngüsel yapısı Birinci Dünya Savaşı sonrasında kendisini pekiştirse de, mekân içinde disiplin kurallarını ihlal eden hatta cezalara karşı direnen yeni grupları meydana getirmiştir. Modern ulus devlet modelini benimseyen fakat başarılı olamayan zayıf devletlerin ortaya çıkması ise, İkinci Dünya Savaşı sonrası döneme denk gelmektedir. Bu süreçte bağımsızlıklarını yeni kazanan devletler kendi içinde farklı etnik ve dinsel grupları bir potada silah zoru veya gönüllü bir şekilde bir kimlik altında toplayamamasından dolayı, bazı ulus devletler “başarısız ya da kırılğan devletler” olarak kavramsallaştırılmışlardır. Bu bağlamda, tarihsel kimlik mücadelelerinin ortaya çıkması ise Soğuk Savaş sonrasına rastlamıştır. Bu üç kuşak içinde değişmeyen unsur ise ulus devlet içerisinde etnik ve dinsel çatışmaların yaşanmış olmasıdır.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan iç karışıklıkların büyük bir bölümünde din, etnik sorunların kimliksel olarak isyancıların aidiyetlerini sağlamış, etnik sorunlar ile bütünleşmesine sebep olmuştur. Etno-dinsel çatışmaların çözümüne dair Birleşmiş Milletlerin aktif bir aktör olarak öne çıkması kendi içinde bütünlük taşısa da çelişkileri de beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda BM aracılığıyla modern ulus devlet inşa edilmekte bunun akabinde devleti yaşatacak ulus inşası programları aktif hale getirilmektedir. “Devletler”in kurulması, uluslararası

sistemde başıboş hareket edebilecek devlet-dışı aktörlerin önüne geçen bir araç olsa da, başka bir açıdan ise Birinci Dünya Savaşı sonrasında güçlü bir ulus devlet modelinde diğer etnik ve dinsel gruplara tek bir üst kimlik dayatmasının sonucunda ortaya çıkan etnik sorunların gün yüzüne çıkmasına sebep olmuştur.

Yukarıda belirtildiği gibi etno-dinsel sorunların temeli ve çözümü, modern ulus devletinin inşası ve modern ulus devletinin dönüşümü arasındaki ince bir noktada yer almaktadır. Liberal barış inşası, demokrasinin gerekli fonksiyonlarının yerine getirilmesi ve serbest piyasa ekonomisinin işler hale gelmesi ile toplumlar arası ilişkinin ideal bir noktaya geleceği ve barışın sağlanacağını iddia etmektedir (Newman vd., 2009: 3). Bu bağlamda, liberal barış teorisine göre, liberal devletlerin birbirleri ile savaşmadığı varsayımı, liberal barışın ana unsurunu oluşturmaktadır. Başka bir ifade ile liberal barış teorisi liberal kurulan devletlerin daha barışçıl olacağı fikri üzerine inşa edilmiştir. Bu varsayımına göre, demokratik kurulan devletler daha güvenilir ve daha açık bir yapıya sahiptir (Newman vd., 2009: 11). Liberal barış teorisi Kant'ın *Ebedi Barış* adlı eserinde vurguladığı cumhuriyet rejimine sahip devletlerin halkın rızasıyla hareket edecekleri ve bundan dolayı “savaş”ın zorunlu bir ihtiyaç olmadığı sürece araç olarak kullanılmayacağı fikrine dayanır (Ekmekçi, 2011: 109).

Liberal barış teorisine en önemli eleştiri ise realistler tarafından yapılmıştır. Realistler savaşların sebeplerinin devletlerin rejimlerinden daha çok devletlere karşı meydana gelen ortak tehditlerden doğduğunu iddia etmişlerdir (Ekmekçi, 2011: 113). Realistlerin bu eleştirisi devletlerarası savaşların sebeplerini ortaya koymada açıklayıcı bir önerme olsa da, iç savaşların sebebini açıklamada yetersiz kaldığı ileri sürülebilir. Bu bağlamda realistlerin bakış açısıyla devletin isyancı gruba karşı silah kullanması, devletin bekası için elzem kabul edilirken, isyancı grubun neden silah kullanmaya başladığını açıklamakta zorlandığı iddia edilebilir. Bu bağlamda liberal barış teorisine göre, demokrasi etno-dinsel çatışmaların sonlandırılmasında önemli bir araçtır. Burada liberal barış teorisine getirilebilecek en önemli eleştiri, demokrasinin her zaman her yerde çoğunluk tarafından aynı şekilde anlaşılmadığı ile ilgilidir. Bu bağlamda Sri Lanka’da yaşanan etnik çatışmanın temelinde, İngilizlerin Donoughmore Anayasası ile Sri Lanka’da yaşayan halklara oy kullanma hakkı vermesi yatmaktadır. İngilizlerin adaya demokrasi getirme çabası adada çoğunluk grubu oluşturan Sinhaleseler ve azınlık grubu Tamiller arasında iktidar mücadelesini arttırmış, adada sayısal çoğunluğu oluşturan Sinhaleseler, demokrasiyi kendi iktidarlarını pekiştirme aracı olarak kullanmaları ile beraber taraflar arasında etnik çatışma bir iç savaşa dönüşmüştür (Çınar, 2013: 320). Liberal barış teorisi ise bu eleştireye kısmen dolaylı da olsa demokratik geçmişleri ve tecrübeleri olan devletlerin etnik çatışmaları dönüştürebilme kapasitelerinin diğer devletlere göre daha yüksek olduğunu iddia etmekte (Özerdem, 2013: 146) ve Sri Lanka’da demokrasinin çoğunluğun diktasına dönüşme sürecine bağlamakta ve demokratik geçmişin bir tecrübeye dayandığı ve bunun demokrasiye geçişte yaşanabilecek doğum sancıları olarak görmektedir.

Liberal barış teorisine diğer bir önemli eleştiri ise demokrasinin barışı sağlayacağı önermesi ile ilgilidir. Tarihsel açıdan incelenen çatışmaların çözümünde önce barış sağlandığı ve akabinde demokrasinin geliştiği veya demokrasi ile barış arasında çift yönlü bir ilişkinin olduğu savı öne çıkmaktadır (Ekmekçi, 2011: 116). Hatta Marksistler büyük güçlerin kendi iktidarlarını pekiştirmek ve korumak için demokrasiyi kullanıyor iddialarını gündeme getirmektedir (Ekmekçi, 2011: 114). Öyle ki Robert Cox’un “sosyal bilimlerdeki teorileri birisi için ve bir amaca yönelik” olduğu söyleminden hareketle liberal barış teorisinin Batı’nın *demokratik cihadı* eleştirisi dile getirilmektedir (Ekmekçi, 2011: 120). Soğuk Savaş öncesinde iç çatışmalara yönelik “barışı koruma” adı altında çatışma sonrası süreci yapılandırmaya yönelik eylemlerin olmaması (Collier vd., 2006: 4) Marksistlerin liberal barış teorisine yönelik

eleştirilerin dozunu arttırmalarına sebep olmuştur. Bu noktada liberal barış kavramının hangi unsurları içerdiğine dair tartışmalar yaşanmaktadır.

Çatışma kavramı, insanlarda genellikle negatif çağrışımlar içermektedir. Çatışma en basit tanımı ile kavga, saldırganlık ve korku anlamlarını içerir. Barış kavramı, çatışmayı yatıştırma ve çatışmayı çözme aşamalarında çatışmanın olmadığı süreçleri ifade eder (Akyeşilmen, 2013: 19). UNESCO'ya göre çatışma insan belleğinde başlamaktadır ve yine barış insan belleğinde inşa edilmektedir (UNESCO resmi web sitesi, 2014). Bu bağlamda Waltz, 1959 yılında yazmış olduğu *Man, the State and War* (İnsan, Devlet ve Savaş) adlı eserinde savaşın sebeplerine dair üç türlü analiz düzeyi üzerinde durmuştur: i-) birey ii-) devlet iii-) sistem. Bu bağlamda çatışmanın aktörleri kişi, millet veya devlet olabilmektedir (Burchill vd., 2009: 36). Oliver P. Richmon liberal barış kavramının sadece Kant fikri üzerine inşa edilmemesi gerektiğini belirterek liberal barışın üzerine inşa edildiği 4 unsuru vurgulamaktadır: i) Galibin Barışı, ii) Kurumsal Barış iii) Anayasal Barış iv) Sivil Barış. Galibin barışı¹ (Topal, 2005: 85) kavramı, eski çağlardan günümüze gelen hegemonik güçlerin savaşı kazandıktan sonra izlediği dünya politikasının genel adı olarak tarif edebiliriz. Kurumsal barış ise devletlerin belli bir rasyonellikte hareket ettiği varsayımına dayanmaktadır. Bir bakıma devletlerin belli bir düzende hareket etmesi kurumsal barışı ifade etmektedir. Anayasal barış ise Kant'ın düşünsel söylemlerinden hareketle demokrasi, kozmopolitanizm, cumhuriyet fikirlerinin egemen olduğu sürecin anayasal barış kavramı ile ifade edilmesidir. Sivil barış kavramı ise, vatandaşların temel insan hakları ihtiyaçlarının karşılanması ve değerlerine saygı gösterilmesinden meydana geldiği belirtilmektedir (Richmond, 2014: 1). Richmond, liberal barışın bu dört unsurun bir arada var olması ile mümkün olacağını belirtmektedir. Bir bakıma Richmond'un liberal barış tanımı, kapsamı bakımından geniş bir niteliğe sahip olmakla birlikte günümüz dünyasında var olan liberal barış algısını da özetlemektedir. Örnek vermek gerekirse, ikinci dünya savaşı sonrası meydana gelen galip devletlerin şekillendirdiği bir sistem, BM aracılığı ile devletlerin belli bir düzende hareket etmesi gerektiğine dair kurumsal bir birliktelik, Soğuk Savaş sonrası ABD öncülüğünde liberalizmin zaferi ve buna bağlı olarak anayasal cumhuriyet rejimlerine sahip, insan haklarına saygılı devletler görme isteği ve bu konuda gerekirse ABD'nin ve BM'nin aktif bir rol alması, günümüz siyasi gelişmelerinde liberal barış anlayışını yansıttığı söylenebilir. Bu noktada yine liberal barış teorisine en önemli eleştiriye de Richmond yapmaktadır, yazara göre devlet merkezli liberal barış teorisi, sivil toplumu ihmal etmektedir (Richmond, 2014: 5).

Liberal barış teorisinin soy kütüğünün farklı unsurları içermesi tek bir liberal barış modeli oluşmasının önüne geçmiş ve dört farklı liberal barış modeli ortaya çıkarmıştır. Aşırı muhafazakâr liberal barış modeli “Galibin Barışı” kavramının üzerine kurulmuştur. Sınırlı bir coğrafi alanda stratejik müttefikler aracılığıyla güç kullanarak barış sağlanmaktadır. Aşırı muhafazakâr liberal barış modelinde barışı sağlamakla yükümlü en önemli aktör devlet yetkilileri ve askerlerdir. Aşırı muhafazakâr liberal barış modeli askeri zafer olmadan barışın mümkün olmayacağı varsayımından hareketle savaşı çok doğal bir olgu olarak görür ve “barışı” çok ütopyacı kabul eder (Richmond, 2014: 10). Bu bağlamda ABD'nin 11 Eylül saldırılarının akabinde Afganistan'a ve Irak'a “barış” getirmek amacıyla yaptığı müdahaleler aşırı muhafazakâr barış modeline verebileceğimiz örnekler arasındadır.

¹ Galibin Barışı kavramı tarihsel bağlamda adalet kavramının olaylarla sorgulanmasına sebep olduğu iddia edilebilir. Bu bağlamda Nuremberg ve Tokyo Mahkemelerinde II: Dünya Savaşında yenilen ülkelerin vatandaşları yargılanırken aynı suçu işleyen galip devletlerin vatandaşları yargılanmamıştır. Bu durum Galiplerin adaleti olarak ele alınmıştır.

Muhafazakâr liberal barış modelinde ise sürdürülebilir bir barışın sınırlarının çok kısıtlı bir alanda olabileceği vurgulanmaktadır. Bununla birlikte barışı tehdit eden en önemli unsurlar olarak savaşın yaşanabileceği ihtimali, ticareti engellemeye yönelik eylemler ve terörizmin kaynakları gösterilmektedir. Muhafazakâr liberal barış modeli, barışın güç ve diplomasi yönteminin kullanılarak sağlanabileceğini belirtir. Bu bağlamda muhafazakâr liberal barış modelinde, barışı mümkün kılacak aktörler devlet yetkilileri ve askeri birliklerden oluşmaktadır. Muhafazakâr liberal barış modeli, barış koşullarının galibin barışı şartlarıyla gerçekleşeceğini vurgulamakla birlikte “barış”ın anayasal güvence ve uluslararası barış antlaşmaları yoluyla gerçekleşebileceği ihtimalini dikkate almakla birlikte, barışın güç ve elit diplomasinin bir ürünü olduğunu vurgular ve barışın evrensel bir formunun çok istenirse de pek mümkün olmayacağını belirtir (Richmond, 2014: 10). Bu bağlamda muhafazakâr liberal barış modeli, coğrafi olarak sınırlı bir barışın olabileceği kanısındadır. Bosna ve Kosova müdahaleleri muhafazakâr liberal barış modeline uygun örneklerdir. Bu noktada muhafazakâr liberal barış modeli daha çok savaşa müdahale konusunda uluslararası bir ortak akılın olduğu müdahaleler olduğu söylenebilir.

Ortodoks liberal barış modeli, coğrafi olarak barışın sınırlı bir alanda gerçekleşeceğini varsaysa da temel hedefi evrensel bir barışın yaratılmasıdır. Ortodoks liberal barış modeli barışa en büyük tehdidin savaşlardan kaynaklanabileceğini, yapısal şiddet unsurları ve terörizmin barışa olumsuz etki edeceğini ifade etmekle birlikte, ticareti engelleyici eylemlerin ve devlet rejimlerinin de barışın kalıcı veya geçici olmasında belirleyici olduğunu dile getirir. Ortodoks liberal barış modeli, çatışma yaşanan ülkelerde barışın, “barış inşası” ile sağlanabileceğini iddia eder ve “barış inşası”nda en önemli görevin devlet temsilcilerine, ordu yetkililerine ve sivil toplum örgütlerine düştüğünü vurgular. Ortodoks liberal barış modeli “Galibin barışı” durumundan hareketle güçlü bir devletin yarattığı hegemonik koşullarda, anayasal ve kurumsal barışın, barışı engelleyen güçlere karşı zor kullanmadan fakat zorunlu bir gönüllülükle kabul edilebileceğini varsaymaktadır. Bu noktada Ortodoks liberal barış modeli, muhafazakâr liberal barış modeli ile benzeşmektedir. Fakat Ortodoks liberal barış modeli, barışın inşa edilme sürecinden sonra anayasal ve kurumsal gelişmeler sonucunda sivil toplumun ve ekonomik gelişmelerin barışın sürekliliğini sağlayacağını kabul eder. Ortodoks liberal barış modeli bu açıdan bakıldığında biraz daha teknokratlar aracılığıyla yürüyen bir barış sürecidir (Richmond, 2014: 10). Doğu Timor’da BM’nin üstlenmiş olduğu görev çok önemli bir yere sahiptir. Birleşmiş Milletler Doğu Timor Destek Misyonu (The United Nations Missions of Support in East Timor, UNMISSET), 17 Mayıs 2002 tarihinde 1410 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı ile kurulmuştur. Bu karar ile Birleşmiş Milletler Geçici Yönetimi’nin (United Nations Transitional Administration in East Timor, UNTAET) yerini UNMISSET almıştır. UNMISSET’in oluşturulmasının en önemli amacı Doğu Timor’un yönetim yapısının güçlendirilmesi ve politik istikrarın sağlanmasıdır. UNMISSET, Doğu Timor’un polis gücünün oluşturulmasına katkıda bulunmuştur. Buradan da anlaşılacağı gibi, UNMISSET, Doğu Timor’un hukuksal alt yapısının² (Strohmeier, 2001: 50) oluşturulmasına ve Doğu Timor’un iç güvenliğinin sağlanmasına yardımcı olmak için kurulmuştur (BM resmi web sitesi, 2014). UNMISSET görevine, Birleşmiş Milletler Doğu Timor Temsilciliği (The United Nations Office in Timor-Leste, UNOTIL) Mayıs 2005 yılında göreve başlayıncaya kadar devam etmiştir. UNOTIL Doğu Timor’da görevlendirilen diğer BM ekiplerinden sivil olması hasebiyle farklılık göstermektedir. UNOTIL deyim yerindeyse devlet alt yapısının güçlendirilmesi için gönderilmiştir. 45 BM uzmanı, Doğu Timor’da tam anlamıyla oluşturulamayan devlet kademelerinin kurulması ve geliştirilmesi için görevlendirilmiştir. Doğu Timor devleti inşa edilirken, UNOTIL ekibinde yer alan insan hakları

² BM, 1272 sayılı kararı ile hukuki alt yapının oluşturulması için ayrıca önem göstermiştir.

uzmanları, Doğu Timor devlet birimlerinin insan haklarına duyarlı şekilde dizayn edilmesine yardımcı olması için görevlendirilmiştir (BM resmi web sitesi, 2012).

Özgürleştirici liberal barış modeli ise, diğer liberal barış modellerinden farklı olarak daha çok sosyal adalet ve özgürlük vurgusu yapmaktadır ki çatışma yönetiminde buna gerçek barış (Akyeşilmen, 2013: 38) ya da pozitif barış da denmektedir. Özgürleştirici liberal barış modeline göre barışın ortadan kaldırılması, kimliksel çatışmalardan, terörizmden ve toplumsal iletişimsizlikten kaynaklanmaktadır. Özgürleştirici liberal barış modeline göre, barışı tehdit eden unsurların kaldırılması durumunda uzun dönemde evrensel bir barış mümkündür. Özgürleştirici liberal barış modeline göre, “barış” barış inşası ile mümkün olabilir. Özgürleştirici liberal barış modelinin diğer liberal barış modellerinden önemli farkı ise barışı inşa edecek aktörler açısından sadece devlet, atomize güçler ve uluslararası güçlere odaklanmak yerine sürecin yerel güçlerle devam ettirilmesini öngörmesidir. Bu bağlamda Özgürleştirici liberal barış modeli, barışa ulaşmanın en kısa yolunun sosyal adalet olduğunu vurgular ve sivil barışın sosyal aktörler arasındaki hoşnutsuzluğu gidermediği sürece mümkün olamayacağını ifade eder. Özgürleştirici liberal barış modeli, toplum içindeki farklılıkların tanınması gerektiğini belirterek farklılıkların bir arada yaşaması ile barışın mümkün kılınacağını belirtir (Richmond, 2014: 10). Bu noktada özgürleştirici liberal barış modeli özellikle etnik çatışmaların sonlandırılması ve çatışmanın dönüştürülmesinde önemli rol oynamaktadır. Avrupa'nın en önemli ayrılıkçı hareketleri Kuzey İrlanda ve İspanya'da meydana gelmiştir. Kuzey İrlanda ve İspanya'da etnik çatışmanın son bulması bir bakıma sosyal statü eşitliği ve sosyal adaletin sağlanması ile son bulmuştur.

2. BARIŞ İNŞASI SÜRECİ (ÇATIŞMA SONRASI YAPILANMA) VE ÇATIŞMANIN DÖNÜŞÜMÜ

Barış inşası kavramının uluslararası toplumla tanışması, BM eski genel sekreteri Boutros Ghali sayesinde olmuştur. Ghali önleyici diplomasi, barış yapımı ve barışı koruma kavramları olmak üzere üç tür barış inşası kavramından bahsetmiştir (Cornwell vd., 2010: 1). Buradaki en hassas nokta, çatışma sonrası barış inşası sürecinde uluslararası toplum tarafından yapılacak şeylerin dikta edilmemesi, aksine milli ihtiyaçların karşılanması hedeflenmelidir (UN Publication, 1996: 5; Özerdem, 2013-b: 10). BM, çatışmaların sonlandırılmasında ve barış sürecinin oluşturulmasında motor görevi görmek ister, süreç içerisinde pasif rol yerine aktif bir rol alır (UN Publication, 1996: 5).

Barış inşası kavramı tartışmalı bir kavramdır. Nasıl yazılacağına (barış inşası, barış-inşası, barışınşası) ve içeriğine dair bir konsensüs bulunmamaktadır (Schirch, 2008: 3). Barış inşası kavramı, kullanıcının bakış açısına göre çeşitli anlamlara gelebilmektedir. Bu bağlamda “barış inşası” kavramını askeri barış operasyonu kapsamında dış güçlerin müdahalesi ile gerçekleşen eylemler şeklinde yorumlayan uzmanlar, çatışma sonrası duruma odaklanmaktadır ve barış inşasını doğrudan şiddetin sona erdiği süreç olarak tanımlamaktadırlar (Schirch, 2008: 4). Diğer bir bakış açısı ise, barış inşası kavramını daha da genişletip çatışmanın bütün aşamalarını ele alarak çatışmanın kök sebeplerinin ortaya çıkartılmasını ve yapısal adaletsizliğin giderilmesini amaçlar. Bu bakış açısı daha çok sivil bir bakış açısı olup çatışmanın dönüştürülmesi için eğitim, insan hakları ve sosyal adaletle ilgili eksikliklerin giderilmesi için çabalar (Schirch, 2008: 4).

Barış İnşası kavramının tartışmalı olması, bazı yazarlar tarafından “çatışma sonrası yapılanma” kavramının kullanılmasına sebep olmaktadır. Bu bağlamda barış inşası kavramı daha çok BM

öncülüğünde yapılan müdahaleler sonrasında kullanılan bir kavramken, çatışma sonrası yapılanma daha genel bir süreci ifade etmektedir. Yani, herhangi bir örgüt veya uluslararası aktörün müdahalesi olmadan, etno-dinsel çatışmaları sonlandırıp yeniden yapılanmayı kapsadığı iddia edilebilir. Bu bağlamda, çatışma sonrası yapılanma üzerine ABD'nin ünlü düşünce kuruluşu Centre for Strategic and International Studies (CSIS) ve ABD Ordusu tarafından 2002 yılında ortak taslak bir çalışma hazırlanmıştır. Bu taslak çalışma güvenlik, adalet ve uzlaş, sosyal ve ekonomik refah, yönetim ve katılım başlıkları altında çatışma sonrası yapılanmayı dört aşama halinde incelemiştir (Post-Conflict Reconstruction, 2002: 3).

Taslak çalışma, güvenlik aşamasında ateşkes antlaşmasının önemini vurgulamakta ve ateşkes antlaşmasının güvenli bir ortam yaratmadaki rolüne işaret ederek taraflar arasında müzakere sürecine geçilmesinde çok önemli rol oynadığı belirtilmektedir. Ateşkes antlaşmasından sonraki en önemli aşama, taraflar arasında sivil, militan ve ordu ayrımının yapılarak, güvenliği daha da arttırmaya yönelik silahsız bölgelerin oluşturulması sürecidir. Burada çatışmanın dönüştürülmesinde kilit rol oynayan ana unsur ise, yerel güçlerin müzakere ve çatışmanın dönüştürülmesi³ (Özerdem, 2013-a: 154) sürecine dâhil edilmesidir. Sınır güvenliği ve bölgesel güvenliğin yerel güçlere bırakılması çatışma sonrası yapılanmanın sağlıklı bir şekilde ilerlemesi için önem arz etmektedir. Güvenliğin sağlanabilmesi için diğer önemli husus, polis teşkilat sisteminin oluşturulmasıdır. Polis teşkilatının oluşturulmasında uluslararası kurum ve kuruluşların teknik konularda ve birer eğitimci olarak görev almaları, yerel halkın daha aktif olarak polis teşkilatlanmasında rol oynaması istikrarlı bir yapılanmaya yardımcı olmaktadır. Diğer önemli bir yapılanma ise, milli ordunun kurulması sürecidir. Bu aşamada uluslararası kuruluşların bir gözlemci şeklinde görevlerine devam etmesi ve yerel halkın milli ordunun oluşturulmasında daha aktif görev almasının sağlanması daha çok olumlu sonuçlar doğurmaktadır (Post-Conflict Reconstruction, 2002: 5-7; UN Publication, 1996: 47).

Taslak çalışmanın adalet ve uzlaş aşamasında, yargısal kurumsallaşmaya önem verilmektedir. Adalet sisteminde çalışacak kişilerin eğitimi ve bu kişilerin liyakate göre seçilmesi, çatışma sonrası yapılanmanın sağlıklı bir şekilde ilerlemesi için diğer önemli bir husustur. Adalet organlarının, çatışma yaşanan bir ülkede sağlam bir şekilde kurumsallaşması, insan haklarının gelişimine olumlu katkı yapmaktadır. İnsan haklarının gelişiminde hem devlet hem de sivil toplum, hukukun insan hakları ihlallerini denetleyen bir mekanizma kimliğine bürünmesine yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşları ve devlet mekanizmaları adalet kurumunun uluslararası standartları yakalamasına yardımcı olmak amacıyla insan hakları eğitimleri, seminer ve kurslar verebilirler.

Toplumda adalet hissini geliştirmek bağlamında, geçmiş dönemde insan hakları ihlali yapan kişilerinin ortaya çıkarılması ve gerekirse cezalandırılması, çatışma sonrası yapılanma sürecinde önemli bir yer tutmaktadır. Başka bir ifade ile geçmişle yüzleşme çatışmayı çözmeye süreçlerinin önemli bir bileşenidir. Bu noktada kurulacak hakikat komisyonları çatışma sonrası yapılanmaya ışık tutabilecek rapor ve önerileri hazırlamakla yükümlüdür. Çatışmanın tarafı olan toplumlar arasında uzlaşmanın sağlanması ve güven inşası süreci önemli bir diğer aşamadır. Bu bağlamda toplumlar arası ilişkilerin rehabilitasyonunda en önemli husus, toplumların bir arada olabileceği eğitim ve projelerin uygulamaya geçilmesidir. Diğer önemli husus ise, toplumların yerel geleneksel yöntemler ile bir araya gelmesidir. Toplumlar arası uzlaşının sağlanmasında kilit rol ise, kadınlara düşmektedir. Kadınların toplumdaki haklarının geliştirilmesine ve kadınların ön plana çıkması, toplumlar arası uzlaşının daha kolay

³ Geleneksel barış inşası kurum ve alt yapı odaklı bir süreçken yeni dönem barış inşası sosyal kapasite artırımının sağlanması ve bu bağlamda insani kalkınma odaklıdır. Çatışma dönüştürme yeni nesil barış inşası yöntemidir.

ilerlemesine yardımcı olabilir. (Post-Conflict Reconstruction, 2002: 10-11; UN Publication, 1996: 35-47).

Taslak çalışmanın sosyal ve ekonomik refah aşamasının en önemli konuları arasında göçmen kampları ve yerinden olan kişiler gelmektedir. Çatışmalar sebebiyle göçmen kamplarında yaşayan insanların topluma tekrar adapte olabilmesi için rehabilitasyon programlarının başlatılması ve yerinden olmuş kişilerin güvenli bir şekilde yerlerine dönebilmeleri sağlanmalıdır. Gıda güvenliği diğer önemli noktadır. Ülkede yaşayan bütün toplulukların güvenli bir şekilde yaşamlarını devam ettirebilecekleri yeterli gıdalara ulaşmaları sağlanmalıdır. Bu bağlamda gıda dağıtımının sağlanması için uluslararası kuruluşlar ile işbirliği yapılmalıdır. Sağlık bağlamında halkın temiz su erişiminin sağlanması öncelik verilecek konuların başında gelmektedir. Sağlık kurumlarının artırılması ve görevlerini yerine getirebilecekleri kapasite artırımının sağlanması sosyal ve ekonomik refah sağlamanın en önemli kriteri konumundadır. Çatışma sonrası, ülkede ekonomik kapasitenin artırılması için stratejik planların yapılması gereklidir. Ülkenin ekonomik yeniden yapılanmasına yardımcı uluslararası kuruluşlar ve bağışçı ülkeler ile iyi ilişkilerin kurulması ekonomik alt yapının şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda yerel toplulukları da içine alabilecek istihdam artırıcı girişimci projelere yer verilmelidir. Mülkiyet hakları başta olmak üzere uluslararası yatırımların yapılmasını sağlayacak hukuksal düzenlemeler yapılmalıdır. Ülkenin bankacılık ve finans sistemi uluslararası ticaret normlarına uygun, küresel ticaret ağına eklenebilecek donanımlara sahip olacak şekilde yapılandırılmalıdır (Post-Conflict Reconstruction, 2002: 12-16; UN Publication, 1996: 11-15-19).

Yönetim ve katılım başlığı altında ise, anayasa hazırlama sürecinin hangi kriterler ekseninde gerçekleşeceğine dair bir çerçeve geliştirilmeye çalışılmıştır. Vatandaşlık ve dil kriterleri başta olmak üzere birçok değer, yeni anayasanın en önemli noktası olmaktadır ki toplumsal diyalogun kesintiye uğramadan devam edebilmesi temel hedef konumundadır. Çatışmanın sonrası süreçte geçiş hükümetinin kurulması ve halkın demokratik yöntemlerle kendi yöneticilerini seçme alışkanlığını sağlaması gerekmektedir. Geçiş hükümeti toplumu seçimlere hazırlamak ile görevlidir. Seçimlerin tarafsız ve adil geçmesi için gerekli koşulların sağlanması, çatışma sonrası yapılanmanın en önemli amaçlarından biridir. Bu bağlamda ulusal partilerin uluslararası parti ve programlarla yakın ilişki kurmalarının demokrasinin ilerlemesi için olumlu bir adım olduğu düşünülmektedir. Bu süreçte yürütmenin güçlenmesi ve sivil hizmetlerin artırılması için uluslararası toplumun teknik destek vermesi gerekli görülmektedir. Aynı zamanda, yerel güçlerin yönetime katılımı ve teknik hizmetlerin sağlanabileceği kurumsallaşmış bir düzenin oluşması gerekmektedir. Çatışma sonrası yapılandırılma sürecinde yaşanan en önemli olumsuzluklardan biri, hukuksal alt yapının oluşturulamaması sebebiyle şeffaflığın sağlanamaması ve yolsuzlukların artmasıdır. Yolsuzlukları önlemek amacıyla uluslararası toplum ve sivil toplum örgütlerinin denetleyici bir rol üstlenmesini sağlayacak yasal zeminin oluşturulması gerekli görülmektedir. Sivil toplumun gelişmesi için sivil toplum kuruluşlarına (STK) maddi ve teknik destek verilmesinin şemsiye bir kurum etrafında bütün STK'ların bir araya gelmesini kolaylaştıracağı söylenebilir. Bu bağlamda sivil toplumun gelişmesine ve bilgilenebilmesine yardımcı olabilecek bir diğer araç ise medyadır. Medyanın bağımsız bir şekilde çalışmasının sağlanması ve yayın yapabilmesinin önünün açılması, toplumsal diyalog sürecini olumlu etkileyebilecek adımlar arasındadır (Post-Conflict Reconstruction, 2002: 16-20; UN Publication, 1996: 23-25).

Yukarıda detaylı bir şekilde anlatılan taslak “çatışma sonrası yapılanma” modelinin ABD’de ve ABD’li uzmanlar aracılığıyla hazırlanması sebebiyle, Batı norm ve değerlerinden hareketle oluşturulduğu iddia edilebilir.

“Çatışma sonrası yapılanma” ve “barış inşası” sürecine devletçi ya da bireyselci bakış açılarının farklı olması süreçlerin şeklini değiştirmiştir. Barış inşası kavramının askeri ve sivil perspektif ile farklı anlamlara gelmesi ve farklı süreçleri kastetmesi barış inşasının da çeşitli şekillerde olabilmesine sebep olmuştur. Barış inşası üç farklı şekilde ortaya çıkabilir: a-) Siyasi barış inşası: Çatışmanın sonlandırılması için yapılan diplomatik adımları ve antlaşmaları içerir. Siyasi barış inşası ile şiddetin son bulması sağlanmaktadır. b) Yapısal barış inşası: Siyasal yapının, ekonomik yapının, askeri yapının, sosyal ve kültürel yapının yeniden inşa sürecini niteler, c-) Sosyal barış inşası: Diyalog yöntemi üzerinden toplumların bir araya gelmesi sağlanır (Post-Conflict Reconstruction, 2002: 5). Barış inşası buradan da anlaşılacağı üzere Ghali'nin de vurguladığı gibi uzun süren bir sürecin adıdır. Barış inşası süreci taraflar için yeni bir süreci başlattığı için bu sürecin sürdürülebilirliği konusunda kararlı olmak gerekmektedir. Barış inşası sürecinin kesintiye uğramaması, taraflara barışın sürekliliği konusunda kapasite sağlayacaktır (Post-Conflict Reconstruction, 2002: 9). Barış inşası sürecinde riskler doğrudan çatışma sonrası siyasi yapı ile ilgilidir. Çatışma sonrası yapılanmalarda en büyük risk hükümetin askeri harcamalarını arttırmasıdır (Collier vd. 2006: 6) ki ekonomik altyapının tam oturmaması ve taraflar arasında sosyal barışın istenilen düzeye gelmeden böylesi bir adımın atılması, taraflar arasında güvensizliğe sebep olabilir. Bu süreçte barış inşa etme sürecinin en önemli aktörleri arasında yer alan BM'ye bir eleştiri de söz konusudur: Devlet inşa etme ile barış inşa etmenin aynı anlama gelmediği ve BM'nin bunu birbirine karıştırdığı iddia edilmektedir (Cornwell, 2010: 4). Bu bağlamda barış inşası kavramı daha çok “devlet” merkezli bir bakış açısını yansıtırken, “çatışma sonrası yapılanma”nın ya da çatışmanın dönüştürülmesinin birey ya da toplum odaklı bir dönüşümü ifade ettiği söylenebilir.

Liberal barış modelleri, özellikle özgürleştirici liberal barış modeli, demokrasi alt yapısının oluşturulması ile beraber -ilk bölümde tartışıldığı üzere- çatışmanın dönüştürüleceğini ve son bulacağını iddia etmiştir. Barış inşası süreci demokrasinin geliştirilmesi, insan haklarına saygı ve anayasal rejime geçiş kriterleri sebebiyle “liberalleşme” anlamına gelmektedir (Cornwell, 2010: 3). Yapılan bir çalışmaya göre, barış inşası sürecinde otokrasi ile yönetilen “otoriter ülkeler”in daha başarılı olduğu iddia edilmektedir (Cornwell, 2010: 10). Bu çalışmaya göre, çatışma sonrası yapılanma sürecinde çatışma sürecinin istikrarlı bir şekilde devam ettirilmesinde çoğu zaman demokrasi başarısız olmaktadır. Bunun üç önemli sebebi bulunmaktadır, ilk olarak çatışma sonrasında yapılacak seçimlerin bir kurtarıcı ve bütün sorunları çözecek bir araç olarak algılanmasıyla tarafların beklentilerini karşılamadığı için toplumda hoşnutsuzluğun artmasına sebep olmaktadır. İkinci sebep, seçim sürecine dış devletlerin müdahale etmesi ile ilgilidir. Dış güçlerin bölgedeki yerel dengeleri gözetmeden yapacağı müdahaleler, seçimlerin doğal bir karakterde ilerlemesinin önüne geçmekte ve toplumsal ayrışmalara sebep olmaktadır. Demokrasinin çatışma sonrası ülkelerde başarılı bir çizgi yakalayamamasının diğer önemli nedeni, anayasa yapım sürecinde yerel unsurların dikkate alınmaması olduğu söylenebilir. Çatışma sonrası yapılan anayasaların büyük bir kısmı, çoğulcu ve kapsayıcı olmayan ve güç paylaşımını öngörmeyen üniter nitelik taşımaktadır. Bundan dolayı başarılı olma oranı çok düşük olmuştur. Çatışma sonrası üniter anayasa ile alt yapısı oluşturulan ülkelerde çatışmanın tekrar ortaya çıkma oranının %46 olduğu öne sürülmektedir. Çatışma sonrası yapılan anayasalarda otonomiye yer verilmesi halinde çatışmanın tekrar ortaya çıkma ihtimali ise %12.2'dir (Cornwell, 2010: 11). 11 Eylül saldırılarının hemen akabinde Afganistan'a demokrasinin getirilmesi için ABD tarafından yapılan müdahale aşırı muhafazakâr liberal barış modeline uygun olarak gerçekleşmiştir. Devletçi bir model diyeceğimiz aşırı muhafazakâr liberal barış modeli, Afganistan'ın üniter bir yapıda anayasaya (Afganistan Ülke Raporu, 2014) sahip olmasını sağlamış, yerel güçlerin

yönetime katılmaması sonucunda Afganistan'ın iç barışı yakalayamamasına ve çatışmaların sürmesine neden olduğu söylenebilir. Muhafazakâr liberaller, bu eleştiriye ilk önce kurumların kurulması gerektiği fikrinden yola çıkarak, kurumsallaşmanın sağlanmadan demokrasiye geçilmesi halinde demokrasinin sağlıklı sonuç vermeyeceği şeklinde cevap vermektedirler (Cornwell, 2010: 4).

Anayasa'nın sert karakterli olması, barış inşa sürecinin esnek bir yapıya sahip olamamasına sebep olmakta ve sürecin kırılğan bir yapıda hareket etmesine yol açmaktadır. Zira anayasalar, bir toplumda barışın temeli olabileceği gibi, çatışmaların kaynağını da teşkil edebilmektedir. Liberal barış teorisine yapılan bir diğer eleştiri ise, çatışmalara sunulan barış inşasının gerçek dünyaya uygun olmadığı iddiasıdır (Cornwell, 2010: 4). Devlet kademelerinin teknokratlar tarafından şekillendirilmesi karar verme aşamalarının saydamlığını yitirmesine sebep olmakta ve uygulamada halkın taleplerini dikkate almama sonucunu yaratabilmektedir. Buna bağlı olarak barış inşası programlarının büyük bir bölümünde kültürel farklılıklar yeterli düzeyde temsil edilmediği için olumsuz hadiselerin tekrarlamasına sebep olmaktadır (Özerdem, 2013-a: 143).

SONUÇ

Liberal barış teorisinin farklı unsurları içermesi, tek bir liberal barış modeli oluşturmanın önüne geçmiştir. Bu bağlamda dört farklı liberal barış modelinden bahsetmek mümkündür. İlk olarak galibin barışı kavramından hareket eden muhafazakâr liberal barış modeli, günümüzün uluslararası politikasını şekillendiren en önemli modeller arasında yer almaktadır. Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı dönemlerinde kendini hissettirmiştir. Aşırı muhafazakâr liberal barış modeli ise, diğer bir liberal barış modelidir. Askeri zaferler olmadan barışın mümkün olmayacağı inancı, bu modelde kendisini göstermektedir. ABD'nin Afganistan ve Irak müdahalesi, aşırı muhafazakâr liberal barış modelinin en önemli göstergesi konumundadır. Ortodoks liberal barış modeli, evrensel barışın mümkün olabileceğini iddia eder. Ortodoks liberal barış modeli, barışa en büyük tehdidin terörizmden geleceğine inanır ve barışın teknokratlar aracılığıyla inşa edilebileceğini öngörmektedir. Özgürleştirici liberal barış modeli ise, sosyal adaletin sağlanması halinde, barış ortamının oluşacağını belirtmektedir. Buradan da anlaşılacağı gibi liberal barış, siyasi barış süreci ile başlamakta ve taraflar arası iletişim yollarının açılması ile devam etmektedir. Bu sürecin devamında yapısal barış, toplumlar arası iletişimsizliğe sebep olan unsurlarının ortadan kaldırılması ile sosyal barışa ulaşılabileceği vurgulanmaktadır.

Sonuç olarak bu makale liberal barış modellerini ele alarak barış inşası kavramının liberal barış modellerinin bir ürünü olduğu sonucuna varmıştır. Ayrıca barış çalışmalarında, barış inşası kavramı, devlet inşası kavramı ile karıştırılmakta veya kavramdan böyle bir anlam çıkarılmaktadır. Bunun sonucunda barış inşası kavramının yerine literatürde “çatışma sonrası yapılanma” ya da çatışmanın dönüştürülmesi aşaması kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Bu makalede barış inşası kavramının muğlak bir yapıda olması sebebiyle “barış inşası”na yönelik kavramsal tartışmaların devam ettiği vurgulanmıştır.

KAYNAKÇA

- Akyeşilmen, Nezir, “Çatışma Yönetimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Analiz”, Nezir Akyeşilmen, (ed.), *Barişu Konuşmak*, (Ankara: ODTÜ Yayınevi, 2013).
- Burchill, Scott vd., *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, (İstanbul: Küre Yayınları, 2009).
- Collier, Paul; Hoeffler Anke ve Söderbom Måns, *Post-Conflict Risks*, United Nations Department of Peace Keeping Operations and the World Bank, August 17th, 2006.
- Cornwell, Richard; Roberts Melanie ve Ellermann, Ralph; ‘Seminar Report Post-conflict Reconstruction and Peacebuilding’, *Institute for Security Studies*, Lanzerac Hotel, Stellenbosch, South Africa, 20 and 21 September 2010.
- Çınar, Yusuf, ”Sri Lanka: Kaplanlar Gitti, Tamil Sorunu Kaldı Yadigâr”, Nezir Akyeşilmen, (ed.) *Barişu Konuşmak*, (Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2013).
- Ekmekçi, Faruk; ‘Demokratik Bariş Teorisi: Bir Değerlendirme’, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 7, Sayı: 26, 2011.
- Fucault, Michel; *Güvenlik, Toprak, Nüfus*, (İstanbul; Bilgi Üniversitesi yayınları, 2014).
- Newman, Edward; Paris, Roland; ve Richmond, Oliver P. (Editör), *New Perspectives on Liberal Peacebuilding*, (Newyork: United Nations University, 2009).
- Post-Conflict Reconstruction, A joint project of the Center for Strategic and International Studies (CSIS) and the Association of the United States Army (AUSA), *Task Framework*, May 2002.
- Richmond, Oliver; ‘Understanding the Liberal Peace’, https://www.academia.edu/1144423/The_problem_of_peace_understanding_the_liberal_peace, (Erişim Tarihi: 15.07.2014).
- Özdaş Oğuz, “Devlet”, Özcan, Arif Behiç; Çınar, Yusuf (ed.), *Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları*, (İstanbul: Hükümdar, 2014).
- Özerdem, Alpaslan, *Bariş İnşası Kuramı ve Uygulaması*, (Ankara: Nobel, 2013-a).
- Özerdem Alpaslan, *Savaş Sonrası Yeniden Yapılanma Eski Savaşçuların Silahsızlandırılması Terhisi ve Yeniden Entegrasyonu*, (Ankara: Nobel, 2013-b).
- Schirch, Lisa; ‘Strategic Peacebuilding – State of the Field Peace Prints’, *South Asian Journal of Peacebuilding*, Vol. 1, No. 1: Spring 2008.
- Strohmeyer, Hansjörg, “Collapse and Reconstruction of a Judicial System: the United Nations Missions in Kosovo and East Timor”, *The American Journal of International Law*, 2001, Vol. 95, No.46.
- Topal, Ahmet Hamdi, ‘Uluslararası Terörizm ve Uluslararası Ceza Mahkemesi’, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 1, No: 3, 2005.
- UNDESIPA, *An Inventory of Post Conflict Peace Building Activities*, UN Department for Economic and Social Information and Policy Analysis, (Newyork:UN Publication, 1996).

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 66 Mart - Nisan 2018

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

İnternet Kaynakları

‘Afganistan Ülke Raporu’,

<https://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=8&cad=rja&uact=8&ved=0CEAQFjAH&url=http%3A%2F%2Fwww.musavirlikler.gov.tr%2Fupload%2FAFG%2FAfganistan%2520Ulke%2520Raporu%2520haziran2010.doc&ei=NqTBU-7bIOb8ygPWloDoBw&usg=AFQjCNH3MjziVBg6MIwvZDI91dc9KQvsSw&bvm=bv.70810081,d.bGQ>, (Erişim tarihi: 13.07.2014).

UNESCO resmi web sitesi,

http://www.unesco.org/education/nfsunesco/pdf/UNESCO_E.PDF, (Erişim Tarihi: 19.09.2014).

BM resmi web sitesi,

<http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/unmisset/mandate.html>, (Erişim Tarihi: 27.09.2014).

BM resmi web sitesi, <http://www.un.org/News/Press/docs/2005/sc8371.doc.htm>, (Erişim Tarihi: 27.09.2012).